

ה"דארוויניסטען" ומתנגדיהם: פולמוס האבולוציה בעיתונות המשכילית

מאת יעקב שביט

החודש ימלאו 150 שנה להופעת "מוצא המינים" של צ'רלס דרווין, שעורר מיד עם הופעתו פולמוס גם בעולם היהודי. שיר עברי מאת פביוס מיזס, שראה אור ב"המגיד" ב-1878, מתאר את המחלוקת ביהדות בין חסידי תורת האבולוציה ומתנגדיה

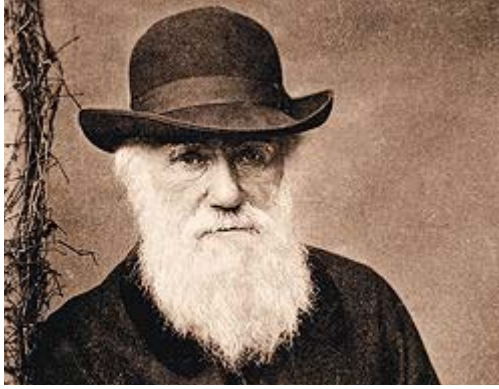
הרושם העצום שעוררו ספריו של צ'רלס דרווין - "מוצא המינים", שראה אור בנובמבר 1859 ואחריו "מוצא האדם" (1871) - הגיעו גם למשכיל היהודי כבר בשנות השישים והשבעים של המאה ה-19. החיבור הראשון (בגרמנית) שדן בתורת האבולוציה של דרווין היה פרי עטו של הרב הרפורמי משטטין, ד"ר אהרן טרוינפלס.

התגובות הראשונות דחו את התוקף המדעי של תורת דרווין, אך היו כאלה שניסו למצוא התאמה בינה ובין התורה. את הספר הראשון בעברית, "ספר תולדות אדם" (וינה, 1875) של נפתלי הלוי, שהציע התאמה כזאת, כינה מ"ל ליליינבלום "דרשנות חדשה" משום שראה בו

השיר "האמונה והתבונה" מאת פביוס מיזס כפי שנדפס ב"המגיד"

גיבוב של "השערות זרות ובאורים רחוקים הפורחים באויר מאין להם יסוד לא בפשט הדברים ולא בהגיון האנושי, רק בדמיון מחברים בלבד". ליליינבלום סבר, ובצדק, ש"הלוי דחק בחזקה את שיטת דארווין בפרשת הבריאה שבבראשית". בד בבד, לא היה אפשר להתעלם מההשלכות האפשריות של תיאוריה המבטלת לא רק את האמונה בבורא עולם אלא גם את

האמונה בהשגחה העליונה.

פביוס מיזס, מחברו של שיר הפולמוס "האמונה והתבונה", נולד בברודי ב-1824 ומשנת 1867 חי בלייפציג. הוא היה סוחר אמיד ומשכיל, שחיבר "שירי היגיון", מאמרים פובליציסטיים ומחקריים בעברית ובגרמנית, ואת הספר העברי הראשון על תולדות הפילוסופיה: "קורות הפילוסופיה החדשה" (לייפציג, תרמ"ז), שרק הכרך הראשון, הודפס בפילוסופיה המערבית מקנט עד הגל, ראה אור. הושם רב עשתה סדרת מאמריו

"מלחמת הדת" שהופיעה ב"המליץ" (בארבעה המשכים, ב-1868-9), חלק מהוויכוח על "התיקונים בדת" שהתנהל בעיתונות העברית. השיר "האמונה והתבונה" נדפס תחילה בעיתון "המגיד" ואחר כך בספרון בן 11 עמודים שהופיע בליק (Lyck) שבפרוסיה המזרחית. מחבר הביוגרפיה של מיזס ב"אוצר הספרות" (קרקוב, 1899) תיאר את השיר כ"כולל שיטת הדארוויניסטען ומתנגדיהם", וכתב כי בזכותו "קנה לו פאביוס שם עולם גם בין המשוררים היותר מובחרים".

במאמרו "מלחמת הדת" טען מיזס כי ההתנגדות לתורת האבולוציה מבוססת על הדעה השגויה כי סיפור מעשה הבריאה בספר בראשית אינו אגדה (שהרי לא נאמר אני ה' אלהיך אשר בראתי את הכל, אלא אנכי אשר הוצאתיך מארץ מצרים ומבית עבדים). האל הכל יכול, כתב מיזס, לא נדרש לשישה ימים כדי לברוא את היקום, והוא אינו "אומן הבונה מגדל תלפיות ביגיעה רבה ואחרי עבודתו נעמה לו מנוחה". במלים אחרות, התורה אינה נשענת על סיפור הבריאה.

השיר נפתח בהלל לאדון עולם, אשר "כל טובו בידו, שכלו גאונו והודו, / שגיא כח בכבודו נחלה בלי מצרים". בהמשך מעומתים האמונה בבורא עולם ובהשגחה עליונה (ותורת "התכנון התבוני") עם תורת האבולוציה: האם כוח עליון בורא עולם קבע גם את סדרי העולם וכללי צדק והמוסר, או שהעולם מתנהל על פי עקרון האקראיות ו"מלחמת הקיום"? ובמלות השיר: האם "התולדה מלאכתה תכלה, לא במחשבה תחלה"? או "מי הסוגר ופותח, אוצרות גשם ורוח"?

בשורות הסיכום מציע מיזס "דרך ביניים", היכולה לדעתו למנוע את העימות בין "אמונה" ו"תבונה": "ההשכלה כאם רחמה, / תשבית מדון ומלחמה" (...). ו"הארץ דעת תמלא, / ונאו רגלי המבשרים. / ככה אנשי הבינים, / לקראת המחריבים והמהרסים / יביעו במתק שפתים, / זאת דעת המאושרים".